

فرہنگ واثرہ نامی اشعار فروغ فرخ زاد

روح انگیز کراچی

دانشیار یزدان شاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

میرا طوسی

سرشناسه	: کراچی، روح انگیز، ۱۳۳۳ -
عنوان و نام پدیدآور	: فرهنگ واژه‌نمای اشعار فروغ فرخ‌زاد/ روح انگیز کراچی، میترا طوسی.
مشخصات نشر	: تهران: چاپار، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری	: ۷۱۹ ص.
شابک	: 978-600-5294-99-6
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: فرخ‌زاد، فروغ، ۱۳۱۳ - ۱۳۴۵. -- کشف اللغات
موضوع	: شعر فارسی -- قرن ۱۴
شناسه افزوده	: طوسی، میترا، ۱۳۵۱ -
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹ کی PIR۸۱۶۳/۱۲
رده‌بندی دیویی	: ۸۱۶۳/۶۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۵۷۲۲۰۶

تهران: ۸۸۸۹۹۶۸۰ - ۹۱۲۱۹۶۰۲۱۴

تهران - خیابان ولی عصر (عج) - بالاتر از زرتشت

کوچه نوربخش - پلاک ۴۰ - نشر چاپار

فرهنگ واژه‌نمای اشعار فروغ فرخ‌زاد

روح انگیز کراچی

انتشار پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

میترا طوسی

چاپ اول، ۱۳۹۲

ناظر فنی چاپ: مریم تقضلی

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۲۹۴-۹۹-۶ ISBN: 978-600-5294-99-6

۲۶۰۰۰ تومان

فهرست

۷	 مقدمه
۱۱	 اسیر
۱۷۳	 دیوار
۲۶۷	 عصیان
۳۹۵	 تولدی دیگر
۵۸۹	 ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد
۶۶۷	 فرهنگ بسامدی
۷۱۹	 کتابنامه

نشد. مصدر فعل‌ها عنوان اصلی قرار گرفت و صیغه‌های هر فعل زیر آن نوشته شد و مدخل‌های فرعی فعل‌ها به ترتیب زمان فعل از گذشته تا مضارع استمراری تنظیم شد. نام‌ها و صفت‌های مرکب یک واحد شمرده شد. فعل‌های مرکب و پیشوندی یک واحد گرفته شد. واژه‌های عامیانه به همان صورتی که در تولدی دیگر آمده بود، مدخل اصلی قرار گرفت و صورت معیار آن داخل پرانتز آمد. اگر واژه‌ای در یک بیت تکرار شده، کلمه «مکرر» جلو آن، داخل پرانتز، نوشته شده است. برای نشان دادن تلفظ واژه، به ضرورت اعراب‌گذاری شده است، مثل پَر و پُر یا آخر و آخر.

اعداد به صورت حروف مدخل قرار گرفتند. واژه‌های پرستی یک واحد شمرده شد. کلمات با همان املاي موسوم زمان شاعر مدخل قرار گرفت (رطیل - طیدن) و املاي جدید به املاي سابق ارجاع داده شد (رتیل - طیدن) اما در ضبط غلط، واژه اصلاح شد و املاي درست مدخل قرار گرفت؛ مانند کلمه «مهراب» در مجموعه عصیان که شکلی درست آن، «محراب» عنوان اصلی قرار گرفت. یا کلمه «توفان» در عصیان که به «طوفان» ارجاع داده شد. واژه‌های چندمعنایی، معنی شد. ساخت‌های ترکیبی و صورت‌های ترکیبی به همان صورت مدخل اصلی قرار گرفت و بدین ترتیب، این پژوهش پس از سال‌ها به انجام رسید.

فرهنگ بسامدی اشعار فروغ فرخ‌زاد، نخستین فرهنگ واژه‌نمای شاعری معاصر است که زنی شاعر، واژگان آن را در دوره‌ای از تاریخ ادبی ایران و در فاصله سال‌های ۱۳۳۱ تا ۱۳۴۵ به کار برده است. در صورت تهیه و تنظیم این نمونه فرهنگ برای آثار شاعری از همان دهه و دهه ۷۰ و تطبیق واژگانی آثار این هنرمندان، تفاوت معناداری بین واژگان و نوع ترکیبات مشاهده می‌شود که از نظر سبک‌شناسی، نقد ادبی و نقد فمینیستی ارزش خاصی دارد. از این گذشته، گزینش واژه‌ها و بار معنایی خاص واژه‌ها و تکرار بیشتر هر واژه در مقطعی خاص از زندگی شاعر، پژوهشگر را به جهان ذهنی و رفتاری شاعر نزدیک می‌کند تا در مطالعه روان‌شناسی زبان و رابطه تفکر و زبان شاعر آن را ارزیابی کند. به طور مثال، واژه «طوفان» را در پنج مجموعه فروغ بررسی می‌کنیم. این کلمه در اسیر ۵ بار، در عصیان ۷ بار، و در دیوار ۳ بار آمده و در تولدی دیگر و ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد اصلاً نیامده است. همچنین است در مورد واژه‌های «تپش» و «تپیدن» که در اسیر ۵ بار، در عصیان ۲ بار، در دیوار ۲ بار، در تولدی دیگر ۲ بار آمده و در ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد نیامده است. اگر در حوزه معنانشناسی، ارتباط این

واژگان را با معنایی که در ذهن تداعی می‌کند، بررسی و به رابطه بین متن و فرامتن و شاعر توجه کنیم، به نتایجی قابل تأمل درباره زندگی فردی و ذهنیت شاعر می‌رسیم که نشان از ارزش پژوهش‌های واژگانی دارد.

به هر ترتیب، این پژوهش با کمک دو عزیز و با این هدف انجام شد که بتواند در پژوهش‌های علمی به یاری پژوهشگران شعر معاصر و به خصوص شعر منحصر به فرد فروغ بیاید. امیدوارم که این گام ناچیز خدمت کوچکی در راه شناختن شعر فروغ باشد. در این راه نخست از خواهرم مهرانگیز کراچی سپاسگزاری می‌کنم که در برگه‌نویسی اشعار به کمک آمد. اما به انجام رسیدن این کار را مدیون همراهی، همدلی، یاری، دقت‌نظر و شایستگی‌های همکار و دوست عزیزم سرکار خانم میترا طوسی هستم که در این راه به کمک آمد تا این کار به سرانجام رسد، سپاسدار محبت‌های ایشانم.

روح‌انگیز کراچی

پاییز ۱۳۸۹

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

مقدمه

در حوزه پژوهش‌های زبان‌شناسی ادبیات، بسامدنویسی به کمک پژوهش‌ها و نقدهای عینی می‌آید تا مطالعات واژه‌شناختی، معناشناختی، نقد ادبی و سبک‌شناسی با شیوه‌ای علمی انجام شود.

فرهنگ واژه‌نما یا واژه‌یاب بسامدی، فهرست‌الفبایی واژگان و شماره دفعات تکرار یک واژه در یک اثر است و به عبارتی میزان کاربرد هر واژه در یافت زبانی و تعیین جای آن در متن است. از فهرست چنین داده‌هایی در تحلیل‌های زبان‌شناختی به خصوص در واژه‌شناسی و با کمک شیوه تحلیل مؤلفه‌ای معنایی با شکستن ساختار کلمه و تجزیه و تحلیل معنا و مفهوم آن و همچنین توصیف هم‌معنایی (همپوشی)، جانشینی، هم‌نشینی کلمات، تمایز معنایی و ابهام معنایی استفاده می‌شود.

فرهنگ واژه‌نما در حوزه معناشناسی واژگان و با بررسی و ارزیابی کاربرد کلمه در شعر (کاربردشناسی)، ارتباط واژه و هم‌نشینی کلمات با یکدیگر (نقش نحوی) و معنایی که کلمه در ذهن تداعی می‌کند (معناشناسی) کاربرد دارد.

بسامدنویسی، پایه و اساس داده‌هایی است که در نقد نو از آن بهره می‌گیرند. در این نوع نقد، ساختار و جزئیات اثر ادبی از دیدگاه زبان‌شناسی مدنظر است و نگاه منتقد صرفاً متوجه درون متن، ساختار اثر، واژگان، ساخت‌های ترکیبی، معناهای مختلف، صورت‌های ترکیبی،

تجزیه، تحلیل و تأویل متن است و منتقد چون گذشته به مسائل فرامتنی و بیرونی اثر توجهی ندارد.

فرهنگ‌های واژه‌نما در پژوهش‌های روان‌شناسی زبان نیز به کمک می‌آیند تا ارتباط واژه با معنایی که در ذهن تداعی می‌شود و نیز رابطه زبان و اندیشه شاعر بررسی شود. در سبک‌شناسی، از شیوه تطبیق واژگانی دو اثر می‌توان شاعر مورد تردید را یافت و از طریق تجزیه و تحلیل واژگانی، ویژگی‌های دستوری و نگارشی را مشخص کرد. در پژوهش‌های تاریخی، زمان ورود و خاموشی یک واژه و افزایش و کاهش حروف و دگرگونی واژه‌ها و شناخت و تعیین واژگان شعری در یک دوره معین را می‌توان دریافت. علاوه بر آن، یافتن بی‌درنگ هر بخش از شعر و یافتن واژه‌های چند معنایی در یک اثر، از طریق فهرست واژه‌ها امکان‌پذیر است.

فرهنگ‌های واژه‌یاب در قدیم (کشف‌الالفاظ و کشف‌اللغات) برای یافتن واژه‌ها و تمایزهای معنایی بیشتر به کار می‌رفتند، اما اکنون موارد استفاده فراوان‌تری دارند که به چند مورد اشاره شد.

دلبستگی به اشعار فروغ از سال‌های دور بر آید. داشت تا پژوهش‌هایی پایه‌ای بر روی او و اشعارش انجام دهم. در سال ۱۳۷۶، کتاب‌شناسی فروغ را گردآوری کردم و اینک فرهنگ واژه‌نمای اشعار فروغ پیش روی است تا یاریگر منتقدان در نقدهای علمی باشد. پژوهش و نگارش مقاله «فروغ و دگردیسی زبان و اندیشه» که بر مبنای واژه‌شناسی و تطبیق واژگان در حوزه معناشناسی در سال ۱۳۷۸ انجام شد، و مواجه شدن با مشکلات یافتن پنجاه واژه در دو مجموعه شعر فروغ، سبب شد تا در تصمیمی که گرفته بودم، جدی‌تر شوم و کار نیمه تمام را با کمک دو عزیز به انجام رسانم.

اگر چه به نظر می‌آید که تنظیم و تهیه فهرست واژه‌نما با رایانه آسان‌تر انجام می‌شود، ده سال پیش که این کار را آغاز کردم و با چند متخصص مشورت کردم، برایم مشخص شد که رایانه امکان تشخیص تمایزهای معنایی و دستوری، ترکیبات، فعل‌های مرکب، اصطلاحات و مواردی این‌چنین را ندارد؛ بنابراین، هر مجموعه شعری به طور جداگانه برگه‌نویسی و الفبایی شد. کلمات اصلی و صورت مفرد کلمه مدخل قرار گرفت و صورت‌های دیگر کلمه پس از صورت ساده آورده شد. در کلمات پر بسامد، چون حروف اضافه و ضمیرها، شاهد شعری ذکر